УДК 37.018.1:33

DOI [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-1\(26\)-92-97](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-1(26)-92-97)

Савчук Наталія,
м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5794-1333>

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ: СУТНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація.

У статті проаналізовано проблему фінансової грамотності як актуальної необхідності сьогодення. Підкреслено, що освіченість у сфері фінансів сприяє прийняттю грамотних рішень, мінімізації ризиків, зумовлює поступ суспільства. Доведено, що фінансова грамотність – це комплекс навичок, яких людина набуває в процесі фінансової освіти як в закладах загальної середньої освіти, так і в закладах вищої освіти. Фінансова грамотність є умовою підвищення рівня життя, забезпечує для людини впевненість у майбутньому, стабільність, а також процвітання економіки суспільства загалом.

Ключові слова: фінансова грамотність; освіта; економіка; молодь; гроші; наука.

Динаміка розвитку сучасної цивілізації ставить людство перед новими викликами. Карантин, який у зв'язку з пандемією випробувала на собі вся планета, суттєво вплинув на всі сфери життя. У результаті, цілком імовірно, це призведе до фінансово-економічної кризи, наслідки якої поки важко передбачити. У цій ситуації зрозуміло, що досить важливу роль відіграє фінансова «подушка» безпеки. І чим вона більша, тим більший економічний ресурс можна використати для соціального захисту своїх громадян, їх здоров'я та безпеки. Фінансовий ресурс розкриває необмежені можливості та траєкторії нового життя не лише для тих, хто працює у сфері культури й освіти. Водночас потрібно враховувати, що в подальшому поступі до майбутнього фінансові виклики і загрози будуть не просто зростати, а зростати по експоненті. З урахуванням цієї перспективи, для уникнення максимальних витрат важливого значення набуває формування у молодого покоління етосу фінансової грамотності.

Проблема фінансової грамотності в теоретичному плані представлена в працях Дж. Везерфорда, Ф. Гаєка, Н. Фергюсона та інших провідних західних учених. У вітчизняному науковому дискурсі проблема фінансів і грошей досліджувалася в наукових доробках А. Гальчинського, В. Ільїна, З. Скринник, С. Пролеєва. Основу реалізації поставленої проблеми становлять практичні розробки і рекомендації викладачів Університету банківської справи, де здійснюють підготовку фахівців відповідного профілю, та економічних факультетів провідних українських вишів.

Важливий доробок і суттєві теоретичні досягнення щодо розв'язання проблеми фінансової грамотності, що були здійснені зарубіжними та вітчизняними науковцями, актуалізують необхідність її аналізу в педагогічному дискурсі, у контексті завдань, які вирішуються в практичній діяльності сучасного освітнього процесу.

Мета статті полягає в здійсненні аналізу концепції фінансової грамотності та визначенні завдань щодо її впровадження в освітній процес як продуктивного способу включення молодшої людини в процеси фінансово-економічної реальності та подолання її суперечностей.

Кожна розмова про економіку, фінансовий, матеріально-економічний ресурс, багатство містить в своїй основі насамперед одне – гроші. Причому не лише як еквівалент, а як соціально-культурне явище, від якого залежить якщо не все, то майже все. «Гроші, – зазначає В. Ільїн, – давно перетворилися із засобу платежу в головну умову життєдіяльності людини; вони стали платою за підлість і зраду, й одночасно – за подвиг і мудрість. Спокусу грошима пройшли герої та єретики, святі та грішники. Для монетаристів гроші – це переважно фінансовий актив з необмеженою ліквідністю і короткотерміновою стабільністю. Для австрійської школи неолібералізму гроші – оформлення дії суспільного механізму ціноутворення і обміну, а також ними є кожний актив, що приймається для врегулювання боргів. В епоху Інтернету гроші постають “валютою інформаційного обміну”, вони створюють можливість збільшувати і поширювати достаток в небачених масштабах. У силу грошей “вбудовані” енергія конкуренції і “змагання” між суб'єктами соціального, політичного та економічного життя» [4, с. 6].

Сучасне життя неможливо уявити без грошей. Усі люди щодня приймають певні фінансові рішення. Гроші – або те, як ми ними управляємо – впливають на різні сфери життя: роботу й відпочинок, здоров'я та настрої визначають соціальний статус і відносини між людьми. Незалежно від того, чи продовжуємо ми здобувати освіту, починаємо працювати або започатковуємо власну справу, створюємо сім'ю, купуємо житло або автомобіль, чи заощаджуємо на відпочинок і старість – крізь призму усіх цих подій знання про фінанси впливають на досягнення наших цілей і смислу життєдіяльності.

Щоб досягти життєвого успіху необхідно бути не лише освіченою, а й фінансового культурною та фінансово грамотною людиною. Недостатньо лише просто вміти рахувати гроші. Зростання матеріальних статків значною мірою залежить від того, на скільки розумно людина використовує ресурси та вміло, грамотно розпоряджається грошима. Лише засвоївши основні поняття та зрозумівши принципи управління фінансами, можна успішно займатися бізнесом чи керувати власними фінансами. «Помилково вважати, – підкреслює Е. Тоффлер, – що успіхи в науці та техніці – це ізольовані одні від одного події. Особливо значні успіхи – як інтелектуальні, так і фінансові – досягаються тоді, коли двоє або більше відкриттів відбувається одночасно і є взаємопов'язаними. Чим більш різноманітні дослідницькі проекти, чим більше вчених до них залучено, чим більше засобів витрачається на їх здійснення, тим більшим є потенціал, яким володіє новація, і тим більш вражаючі результати вона має» [5, с. 27].

Тобто фінанси, гроші, інтелект, пізнання, наука, освіта – це речі взаємопов'язані. Фінансова освіта або грамотність сприяє прийняттю грамотних рішень, мінімізації ризиків, а отже, здатна зумовити продуктивний поступ суспільства. Низький рівень фінансової грамотності та недостатнє розуміння у сфері особистих фінансів може призвести не лише до банкрутства, а й до неграмотного планування як соціально-економічного розвитку держави, так і виходу на пенсію, уразливості до фінансових шахрайств, надмірних боргів і соціальних проблем, зокрема депресії.

Поняття «фінансова грамотність» виходить за межі політичних, географічних та соціально-економічних кордонів, а потреба у фінансовій освіті населення (як показує соціальний досвід) зростає в геометричній прогресії. Фінансова грамотність допомагає змінити ставлення до грошей, управління ними, змушує думати про майбутнє та планувати потреби. Найголовніше, це допомагає увійти у структуру та проблеми сучасного світу, який називають фінансово-економічним.

У соціально-культурних дискурсах США поняття «фінансова грамотність» розглядають як динамічне поняття, що постійно змінюється, оскільки на нього впливають вік, сім'я,

культура, місце проживання тощо. Фінансові цілі людей досить індивідуальні. Вони мотивуються життєвою ситуацією та соціально-економічним статусом людини. Ціль фінансової грамотності полягає в тому, щоб у легкій зрозумілій формі якісно донести інформацію про сенс і правила монетарно-економічної діяльності до кожного, хто її потребує [2].

У цьому контексті фінансова грамотність – це комплекс навичок, яких людина набуває в процесі фінансової освіти в процесі фінансової освіти як в закладах загальної середньої освіти, так і в закладах вищої освіти. Ці навички продуктивно засвоюються і перевіряються в практиці конкретного життя, до якого і необхідно готувати учнівську молодь шляхом надання необхідних фінансових знань.

У багатьох країнах світу різні програми та проекти з питань підвищення фінансової грамотності населення спрямовані на формування навичок життєвої, практичної філософії. Вона орієнтує «спиратися на власні сили», щоб кожен громадянин досяг успіху, мав фінансову незалежність і зберіг її впродовж подальшої життєдіяльності.

В епоху фінансової економіки («фінансової цивілізації») багато держав світу звернули увагу на важливість фінансової освіти та підвищення фінансової грамотності населення з окремих ініціатив і комерційних структур. Однак практика показала, що чим раніше до цього процесу підключається держава, а саме – інститут освіти, тим більш успішно розв'язується проблема. Підвищення фінансової грамотності – це сфера відповідальності держави, бізнесу, освіти, а також сім'ї.

Згідно з даними дослідження USAID «Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні», рівень фінансової грамотності населення України становить лише 11,6 (з 21). Показник фінансової грамотності українців знаходиться на одному рівні з показником Польщі – найнижчим значенням індексу фінансової грамотності серед 30 країн, які брали участь в опитуванні ОЕСР у 2016 році. Результат України є також трохи нижчим, ніж середній показник (12,1) для шести сусідніх країн з низьким і середнім рівнями доходу, у яких було проведено опитування ОЕСР (Білорусь, Грузія, Угорщина, Польща, Російська Федерація, Туреччина) [3, с. 5].

Отримані результати підтверджують необхідність активізації роботи у сфері розвитку фінансової грамотності на національному рівні, здобуття дітьми та молоддю знань і навичок щодо управління особистими фінансами ще під час навчання як у закладах загальної середньої освіти, так і у вишах. Наш досвід підтверджує, що молоді люди переважно не відкладають гроші на майбутнє, надають перевагу зберігати гроші в скарбничці, часто мають заборгованість. Проте практика показує інше.

Важливо пам'ятати, що молоде покоління – це майбутні учасники не лише соціального життя, а й фінансового ринку, фінансово-економічної діяльності, виробничого та соціально-культурного процесу, платники податків, вкладники та позичальники. Саме тому навчання фінансової грамотності важливо починати в ранньому віці, долучаючи дітей до розуміння сенсу фінансової економіки, фінансової діяльності тощо.

У багатьох країнах світу влада активно здійснює спроби введення фінансової грамотності як самостійного навчального предмета, спецкурсу або теми в межах інших предметів. Важливим є поєднання різних видів програм та інформаційно-освітніх продуктів, що показало свою ефективність в таких країнах, як Велика Британія, Канада, США, Австралія, Сінгапур.

Розглянемо більш детально:

- в Австралії – програма «Understanding Money», ігри: PlayReal (вік 8–10 років), Make It Real (10–12 років), Get Real (вік 16–18 років), програма «розвиток кар'єри»;
- в Австрії – програма «Економічна і фінансова грамотність» (екскурсії про історію грошей у музеї грошей);
- у Голландії – програма «Навчитися позичати гроші на ранній стадії» (уроки в школі; рекомендації для батьків; ігри для підлітків);
- у Канаді – програма «Mymoneyweek» (ігрові розвивальні шоу «Фінансовий геній», «Інвестор»);

- в Італії – програма «Фінансова освіта для школярів» (тренінги шкільних учителів);
- у Польщі – програма Національного банку (ігри, головоломки, загадки, мультимедійні презентації; плани та сценарії уроків та консультації для вчителів; електронні навчальні курси; освітній пакет для вчителів і батьків);
- у Франції – програми «Фінанси для всіх» (вікторини, глосарії, ігри, кросворди, анаграми, шаради; книги для дітей і батьків; форуми для вчителів і батьків);
- у США – «Уроки для життя» (керівництво для вчителів з планами уроків; методики для батьків; рольові ігри та кейси для дітей) [5].

З 2019 р., відповідно до ініціативи уряду України, учні 10–11 класів почали вивчати предмет «Фінансова грамотність». Однак, на нашу думку, цього недостатньо. Уже до цього віку учні набули вміння користуватися грошима, купувати товари, замовляти послуги, а іноді – і заробляти. У контексті нашого дослідження питання полягає в тому, якого характеру ці навички і вміння, від кого вони одержані, хто їх автор: економічно грамотна людина чи спекулянт «купи-продай».

У сучасному суспільстві, де чітко визначилися монетарно-фінансові пріоритети, існує гостра необхідність у формуванні культури підприємницької діяльності, розвитку здібностей і норм поведінки для організації власного бізнесу. Усе це буде мати позитивні результати завдяки фінансовій грамотності населення. Добре інформовані та грамотні споживачі пред'являють високі вимоги до якості товарів і послуг. Така ситуація не лише сприяє підвищенню якості, а й стимулює розвиток конкуренції серед виробників. Зазначений факт також має позитивно впливати на політику цін, створювати умови для ефективного регулювання ринку.

Більшість міжнародних і вітчизняних експертів вважають: чим раніше молодь дізнається про роль грошей у сімейному житті зокрема та житті суспільства загалом, тим швидше сформулюються корисні фінансові звички, які допоможуть уникнути фінансових помилок у майбутньому, набуті матеріальної та фінансової самостійності, а також закласти основу своєї фінансової безпеки й економічного добробуту. Це особливо важливо в наш час, коли владність передбачає насамперед фінансову і економічну могутність та потенціал. Сьогодні вже не так важливо, чи володіє людина «правильним» світоглядом, гнучкою ідентичністю, чи дотримується панівної ідеології, адже найважливішим є те, скільки в неї фінансових ресурсів, монетарних можливостей, які відкривають шлях до володіння – речами, владою, іншими індивідами. Лозунг сьогодні: «Я купую, а отже, існую» [1, с. 88], що дещо схоже на відомий декартівський вислів: «Я мислю, отже я існую».

Західноєвропейський досвід підтверджує, що фінансова грамотність виховується впродовж тривалого періоду відповідно до принципу «від простого до складного», шляхом багаторазового повторення і закріплення, спрямованого на практичне застосування знань і навичок. Фінансові навички необхідно прищеплювати так само як правила етикету, дорожнього руху, поведінки в громадських місцях тощо.

Безумовно, фінансова грамотність є результатом економічної освіти. Важливість фінансової освіти підтверджується світовою практикою: по-перше, це активне засвоєння молодим поколінням фінансових продуктів і послуг; по-друге, вміння оцінити ризики й уникнути шахрайства; по-третє, необхідність розуміння та раннього формування своїх депозитів, сімейних і пенсійних накопичень; по-четверте, грамотна інвестиційна поведінка, що є важливим аспектом як для продуктивної національної економіки, так і для створення власного індивідуального майбутнього загалом.

Варто зауважити, що хоча соціальний і економічний ефект від підвищення фінансової грамотності проявляється поступово, світовий досвід доводить безперечну необхідність здійснення цієї роботи. Тому неприпустимим є зволікання у розв'язанні зазначеної проблеми. Хороший рівень фінансової грамотності необхідний кожній людині не лише для досягнення її особистих фінансових цілей, забезпечення циклів життєдіяльності, а й для реалізації екзистенційних проблем життєвого циклу. Якою б не була конкретна мета, позитивним ефектом від фінансової

грамотності буде підвищення рівня життя і впевненість у майбутньому, стабільність і процвітання економіки, суспільства і людини загалом. Можна дійти висновку, що там де грамотність, там – культура, мислення, знання, інтелект, творчість.

Таким чином, фінансова грамотність є актуальним завданням сьогодення. Дедалі більше заходів із підвищення фінансової грамотності фокусуються не на інформуванні, а на розвитку практичних умінь та навичок громадян, що формується у результаті виховання, розвитку, накопичення та застосування на практиці навичок і вмінь управління особистими фінансами і є частиною такого важливого поняття, як «фінансова культура». Нині важко прогнозувати те, які будуть наслідки світової економічної кризи після пандемії світового масштабу. Однак беззаперечно можна стверджувати, що як ніколи, зросте потреба у фінансовій грамотності, оскільки саме в такі періоди потрібно вміти рахувати гроші, тобто вчитися мистецтву правильно жити.

Використані літературні джерела

1. Бауман З., Донскис Л. Моральная слепота: утрата чувствительности эпоху текучей современности. СПб. : Изд-во Ивана Лимбаха, 2019. 368 с.
2. Важливість фінансової грамотності та міжнародний досвід. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=83136318&cat_id=83136317.
3. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf?fbclid=IwAR2AlpnGNn8big9d0_v6YEhNBwL69ErT0ToDVmY5Rq8dIJqSvLVndCm5ueM.
4. Ильин В.В. Магия денег. История, философия, жизнь: монография. Киев : УБС НБУ, 2011. 590 с.
5. Стахович Л.В. Необходимость повышения финансовой грамотности молодежи как важнейший приоритет государственной политики. Материалы Интернет-конференции. URL: <https://iq.hse.ru/more/finance/neobhodimost-povysheniya-finansovoj-gramotnosti>.
6. Тоффлер Э., Тоффлер Х. Революционное богатство. М. : АСТ: ПРОФИЗДАТ, 2008. 569 с.

References

1. Bauman, Z., & Donskis, L. (2019). *Moral'naya slepota: poterya chuvstvitel'nosti epokhu tekuchey sovremennosti [Moral blindness loss of sensitivity in the era of fluid modernity]*. St. Petersburg. 368 p.
2. Vazhlyvist' finansovoyi hramotnosti ta mizhnarodnyy dosvid [The importance of financial literacy and international experience]. Retrieved from: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=83136318&cat_id=83136317.
3. Finansova hramotnist', finansova inklyuziya ta finansovyy dobrobut v Ukrayini [Financial literacy, financial inclusion and financial well-being in Ukraine] (2019). Retrieved from: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf?fbclid=IwAR2AlpnGNn8big9d0_v6YEhNBwL69ErT0ToDVmY5Rq8dIJqSvLVndCm5ueM.
4. Il'in, V.V. (2011). *Magiya deneg. Istoriya, filosofiya, zhizn' [The magic of money. History, philosophy, life]*. Kyiv. 590 p.
5. Stakhovich, L.V. (2010). *Neobkhodimost' povysheniya finansovoy gramotnosti molodezhi kak vazhneyshiy prioritet gosudarstvennoy politiki [The need to improve the financial literacy of young people as a major priority of state policy]*. Retrieved from: <https://iq.hse.ru/more/finance/neobhodimost-povysheniya-finansovoj-gramotnosti>.
6. Toffler E. (2008). *Revolutsionnoye bogatstvo [Revolutionary wealth]*. Moscow. 569 p.

Savchuk Natalia. Financial Literacy Essence and Development Prospects.

Summary.

The article analyzes the problem of financial literacy as an urgent need today. Education in the field of finance promotes decision-making, competent decisions, risk minimization, determines the productive progress of society. The concept of financial literacy goes beyond political and socio-economic boundaries, and the need for financial education of the younger generation, as social experience shows, is growing exponentially.

Financial literacy helps to change attitudes towards money, teaches how to manage it, makes you think about the future and plan needs and expenses. At the same time, financial literacy helps to enter the structure of the problem and challenges of the modern financial and economic world.

Analysis of current research shows the importance of intensifying work in the field of financial literacy at the national level, the acquisition of knowledge and skills by young people on personal money management in the learning process. It is emphasized that the young generation is the future participants not only of social life, but also of the financial market, financial and economic activities, production and socio-cultural process, taxpayers, depositors and suppliers. It is important to start learning financial literacy by involving young people in understanding the meaning of financial economics and entrepreneurship. In modern society, according to the article, which clearly defines the monetary and financial priorities, there is an urgent need to form a culture of entrepreneurship, development of skills and norms of behavior for organizing your own business. Financial literacy should have a positive impact on pricing policy, create conditions for effective market regulation, increase healthy competition among creators and consumers of financial products and services. Financial literacy skills should become the same norm of life as the rules of etiquette, traffic, behavior in public places. Financial literacy is a condition for improving living standards, stability and prosperity of the economy, society and man.

Key words: financial literacy; education; economy; youth; money; science.

Стаття надійшла до редколегії 22 лютого 2021 року